

URČENÍ FÓRA A JEHO VÝZNAM PRO SPORY S MEZINÁRODNÍM PRVKEM - I. část

I.

VÝZNAM MÍSTA ŘEŠENÍ SPORU

Fórum jako nejenom geografické (fyzické) místo konání řízení, ale především jako určovatel vazby na konkrétní právní řád má v mezinárodním prostoru význam nejenom ekonomický či ryze praktický, ale i právní. Tímto se liší spory s mezinárodním prvkem od sporů vnitrostátních, u nichž se jedná z pohledu právního o poměrně málo zajímavou otázku. Důvodů je celá řada.¹

V tradičním pojmání vazby místa, kde je spor řešen, a řízení vytváří geograficky dané místo základní spojnici mezi řízením a právním řádem zde platným. Podmiňuje řešení řady otázek z oblasti procesní, kolizní či pokud jde o aplikaci norem, které nejsou předmětem úpravy mezinárodního práva soukromého (resp. jsou nezaměnitelné). Rozhoduje také o míře volnosti (delokalizace) v aplikaci jednotlivých skupin norem.

Zatímco vazba místa a práva státu tam platného je v řízení soudním nesporná, je tomu v řízení rozhodčím jinak. Splynutí geograficky daného místa s fórem ve smyslu právním je možné předpokládat bez dalšího jen u řízení soudního.

V rozhodčím řízení se v tomto směru setkáváme jak s koncepcemi propojujícími místo konání řízení s právem státu, tak s koncepcemi uvolňujícími či zcela popírajícími právní vazbu mezi fórem a řízením. Hovoří se např. o delokalizovaném či denacionalizovaném řízení. Boje „teritorialistů“ a „autonomistů“ zásadním způsobem ovlivnily řešení aplikace práva rozhodného v mezinárodním rozhodčím řízení.²

Vazba mezi řízením a fórem je komplikována rovněž v případech delokalizací tam, kde se např. koná jednání v různých státech, rozhodci mají různou státní příslušnost a rozhodčí nález je vydán v místě bydliště předsedy, či v některých případech on-line arbitráže. Obvykle jde o případy ad hoc arbitráží, příp. řízení v typicky mezinárodních sudištích typu RS při Mezinárodní obchodní komoře v Paříži.

Zde selhávají tradiční způsoby lokalizace řízení do působnosti určitého státu a jeho právního řádů. Jiné hodnocení rozhodčího řízení zvýrazňující složku autonomie vůle stran, nebo možnosti dané přesuny fyzického (geografického) místa jednání či netradičními způsoby komunikace a jednání rozhodců způsobují narušení tradiční vazby. Přímým důsledkem těchto koncepcí je uvolnění úvah o podmíněnosti aplikace jednotlivých skupin norem právem fóra (tj. úvah z oblasti mezinárodního práva soukromého a procesního, včetně aplikace norem nespádajících pod předmět mezinárodního práva soukromého - tj. např. legislativy hospodářské).³

Na úvod je třeba učinit ještě jednu poznámku. Význam fóra je zvýšen tam, kde je možné určení tohoto místa dohodou stran (prorogační dohoda či rozhodčí smlouva). Strany samy tak mohou volbou způsobu řešení sporu se současnou volbou místa rozhodování ovlivnit řadu otázek aktuálních ve fázi nalézací či pro fázi výkonu rozhodnutí.

S tímto typem dohod je spojen také další problém: některé právní řády v případech tohoto typu doložek vidí i výraz vůle zvolit jako rozhodné hmotné právo pro řešení sporů právo místa vybraného fóra (Qui eligit iudicem eligit ius.). I když se uplatňuje spíše trend odlišit obě dohody jako samostatná ujednání, nelze tento přístup zejména v anglosaských státech vyloučit.

Vzhledem k rozsahu materie se soustředíme na spory majetkové povahy představující v oblasti mezinárodního obchodu nejfrekventovanější skupinu sporů.⁴

Cílem článku je ukázat jednak možné vazby fóra a rozhodného práva, jednak uvést kritéria pro určení fóra.

I.1 Fórum a aplikace procesních norem

U soudů obecných je aplikace procesních norem fóra (zásada *lex fori*) tradiční a všeobecně uznanou zásadou (*Lex fori regit ordinaria litis*).⁵ Pro české právo platí beze zbytku.

V případě procesních norem nelze hovořit o kolizích. Tato oblast práva je ovládána zásadou teritoriality,⁶ procesní předpisy mají jednoznačně územní povahu, kolize s procesními normami jiných států v jejich případě nemohou vzniknout. Jde o předpisy, kterými stát upravuje postup soudů a jiných svých orgánů, stran a ostatních účastníků v řízení vedeném na jeho území. Tato činnost je omezena výlučně na území daného státu. Při konstatování vazby na území států, tj. především v otázkách stanovení mezinárodní pravomoci soudů, by měl stát zohlednit vztah situace k území státu (personální nebo teritoriální). Osobování si pravomoci nad situacemi nemajícími žádný vztah k území může být vnímáno jako narušování vnitřních záležitostí jiného státu.

Zásadu postupu dle tuzemských procesních norem stanoví výslovně § 48 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (dále jen „ZMPS“).

Normy fóra také rozhodují o možnosti výjimky z této zásady. Tzn. připouštějí použití cizích procesních předpisů⁷ či naopak nepoužití tuzemských procesních předpisů v řízení s mezinárodním prvkem.

V případě rozhodčího řízení je tomu poněkud jinak. Ani stálé rozhodčí soudy, tím méně potom senáty či rozhodce ad hoc nelze považovat za orgány státu. Jde o orgány či osoby, na něž je přesunuta pravomoc rozhodovat při splnění určitých podmínek uvedených v zákoně vymezené kategorie sporů.⁸ I když je tato metoda vnímána obecně jako metoda soukromého řešení sporů, pracuje vždy „ve stínu soudů“. Ať již při respektování, resp. jak uvádějí někteří autoři při výkonu rozhodčí smlouvy, tak i při výkonu rozhodnutí, kdy je role soudů nezastupitelná.

Jak již bylo uvedeno v úvodní části, neexistuje zde ono základní předurčení vazby místa a řízení jako je tomu v řízení soudním.

Nicméně tradiční a z pohledu promítnutí do právních úprav nejčastěji sdílená koncepce provazuje rozhodčí řízení s fórem (arbitri) a jeho právním řádem.⁹ O možnosti či naopak nemožnosti konat rozhodčí řízení, přípustnosti sporu k řešení před rozhodci, postavení rozhodců či rozhodčích soudů, vazbě na pomocnou a kontrolní funkci soudů obecných tak rozhoduje v první řadě právní řád místa, které je považováno za fórum. Samozřejmě, v mezinárodním rozhodčím řízení je nutné přihlížet i k normám místa, kde je předpoklad, že bude žádáno o uznání a výkon (přihlížet ve smyslu respektovat podmínky, jejichž nedodržení by mohlo vést k odepření uznání a výkonu). To je však již poněkud jiná otázka.

V rámci této koncepce rozhoduje fórum v první řadě o aplikaci procesních norem. Odklon od nich je možný jen v rámci tohoto právního řádu. Konkrétní míra „odklonu“ může být různá. Může jít buďto jen o možnosti dané mezemi kogentních norem upravujících řízení, nebo se nelze odklonit od určitých obecných zásad platných ve státě fóra. Některé existující právní úpravy „jdou ještě dále“. Konkrétně jde o možnost vyloučení tuzemských procesních norem jako celku a použití norem jiného státu či norem nestátního původu.¹⁰ Nicméně, a to je dle mého názoru nutné vzít do úvahy, je to právě místo situování rozhodčího řízení, které určuje to, zda procesní postup je zcela v dispozici stran, či existují meze, resp. i jaká pravidla se uplatní pro stanovení postupu, neexistuje-li dohoda.

Pokud jde o českou realitu, nedomnívám se, že dispozice s procesními normami jako celkem je možná. S odkazem na argumentaci v jiné práci jen konstatuji, že v této otázce se řízení rozhodčí neliší od řízení před soudy obecnými. Jakékoli dispozice jsou možné jen v rámci procesních norem fóra, tj. v daném případě v rámci ZRŘ a podpůrně aplikovaného OSŘ (§ 30 ZRŘ). Odklon od legis fori je možný jen v rámci kogentních ustanovení ZRŘ.¹¹

I když dispozice s nakládáním s procesními normami jdoucí až do možnosti volby procesních norem jiného státu jako celku může být v konkrétním případě zajímavá, lze obecně považovat striktně teritoriální řešení za předvídatelnější a navozující vyšší stupeň právní jistoty stran. A to nejenom z pohledu regulace řízení samotného, ale i z pohledu možného řízení o zrušení nálezu. Je spíše výjimkou, že je dána stranám možnost disponovat i se zrušovací fází (viz dále).

Z dalších otázek, na které má vliv fórum, je třeba zmínit vztah norem fóra a platnosti rozhodčí smlouvy. Výsostné postavení má zde otázka arbitrability sporu. Česká úprava řeší tuto otázku v § 36 ZRŘ. Přípustnost sporu k řešení je vždy podřízena českému právu. Ostatní náležitosti smlouvy jsou podřízeny českému právu pokud je nález vydán na území ČR. Pokud jde o formu, řídí se legis causae ostatních náležitostí smlouvy, postačí však, je-li učiněno zadost právnímu řádu místa či míst, kde došlo k projevu vůle.

Fórum má dále vliv na otázku určení toho, zda se jedná o domácí či cizí rozhodnutí či rozhodčí nález. Což je samozřejmě významné pro fázi exekuční. Toto konstatování je vodítkem pro konstatování, zda je nutné, aby rozhodnutí prošlo procesem uznání, resp. udělení doložky vykonatelnosti (exequator), a teprve poté mohlo dojít k jeho výkonu. Nebo jde o rozhodnutí domácí, které nemusí těmito procesy procházet. Navíc fórum má vliv rovněž na to, zda bude aplikována pro fázi uznání či vykonatelnosti konkrétní mezinárodní úmluva či ne (v případě rozhodčího řízení Newyorská úmluva).

Řešení je nesporné na úrovni soudů obecných. Naopak u soudnictví rozhodčího jde o otázku v některých případech minimálně problematickou. Jde např. o situace, kdy senát ustanovený ad hoc mění místo jednání, nebo při vazbě na stálý rozhodčí soud je výslovně zmíněn jako místo zasedání senátu jiný stát atd.

V dosahu zákona č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů (dále jen „ZRŘ“), lze považovat za tuzemský rozhodčí nález takový, který je vydán na území ČR (a contrario k § 38 ZRŘ). U stálých rozhodčích soudů toto nebude činit problémy. Totéž platí o drtivé většině případů řízení ad hoc, kdy dochází ke konání řízení na území ČR a zde i k vydání nálezu. Takováto situace odpovídá i ustanovení § 43 ZRŘ stanovícímu příslušnost soudů obecných pro realizaci pomocné a kontrolní funkce.

Konstatování vazby mezi řízením a určitým státem a jeho právním řádem má význam ještě pro jednu otázku. Je jí problematika realizace tzv. pomocných a kontrolních funkcí státu vůči rozhodčímu řízení. Většina právních úprav akcentuje základní vazbu mezi místem konání řízení (fórem arbitri) a soudy tohoto místa. Tuto vazbu je možné konstatovat i z pohledu českého práva (viz ustanovení ZRŘ v § 38, § 41 - § 43). Výjimky jsou opět determinovány teritoriálně (švýcarský zákon o mezinárodní právu soukromém, čl. 192 odst. 2, Belgie, která nejprve zcela opustila kontrolu nad mezinárodními rozhodčími nálezy, aby se vrátila k modelu švýcarskému - Soudní řád v čl. 1717 odst. 4, naposledy z významnějších soudišť švédská úprava v zákoně o rozhodčím řízení z roku 1999).

I.2 Fórum a normy mezinárodního práva soukromého

Fórum rozhoduje v řízení soudním pravidelně o aplikaci norem mezinárodního práva soukromého, tj. norem určujících v případě vztahu obsahujícího mezinárodní prvek právo rozhodné pro meritum sporu. Respektive přesněji - fórum rozhoduje o použití metody úpravy vztahů s mezinárodním prvkem.¹² Rozhoduje o přístupu k hmotnému právu fóra (tj. o tom, nakolik bude upřednostňováno před cizím právem, se kterým je posuzovaný případ rovněž spojen, zda se uplatňuje zásada legis fori in foro proprio, tedy užití vlastního tuzemského práva

vzhledem ke konstatování pravomoci soudů státu), o přístupu k úvahám z oblasti mezinárodního práva soukromého (tj. zda je cizí právo postaveno na roveň právu tuzemskému, zda soudce má povinnost aplikovat cizí právo ex offio nebo jen na návrh stran, zda platí i pro obsah cizího práva zásada iura novit curia atd.) a v neposlední řadě také o přístupu k mezinárodním unifikačním úmluvám (zda existuje povinnost přednostní aplikace či nikoli).

V kontinentálním právním prostředí jde o aplikaci především kolizních norem. Česká doktrína jednoznačně vychází z povinnosti aplikace tuzemských kolizních norem jako norem, které jsou součástí českého práva.¹³

Normy přímé, obsažené v mezinárodní smlouvě, mají dosah (věcný, personální, teritoriální) a způsob aplikace zabudován do svých vlastních norem. Na koncepci ustanovení o personálním dopadu pak závisí, zda se aplikují jen na osoby náležející ke smluvním státům nebo jejich dopad je rozšířen na všechny spory vedené před soudem smluvního státu.¹⁴ Totéž je možné říci i o jejich vymezení vůči normám kolizním. Alespoň pokud jde o rovinu teoretickou.¹⁵ V publikovaných rozhodnutích se totiž setkáváme někdy s jinou interpretací odkazu kolizních norem.¹⁶

O povinné aplikaci kolizních norem fóra lze hovořit i v evropském (myšleno především komunitárním) kontextu, pokud jde o Úmluvu o smlouvách o mezinárodní koupi zboží z roku 1980 (dále jen „Římská úmluva“).¹⁷ Římská úmluva vychází ze zásady povinné aplikace svých norem před soudy smluvních států (viz např. čl. 1.1.,16). Vzhledem k tomu, že má univerzální dosah, tj. před soudy členských států plně nahrazuje tuzemské kolizní normy, jde v jejím případě o povinnou aplikaci kolizních norem fóra. V této chvíli není zřetelné, jakou povahu bude mít nařízení, které má nahradit úmluvu. Zda rovněž univerzální (ve smyslu erga omnes účinků jako normy zakotvené v úmluvách Haagské konference) nebo intrakomunitární.¹⁸ Z řady pohledů (interpretace čl. 65 Smlouvy ES či vzhledem k podmíněnosti právních norem materiálními podmínkami) by bylo vhodnější pojetí omezené intrakomunitárně. Na druhou stranu by se kolizní problematika rozvinula do dalších úrovní (vedle úrovně dané normami vnitrostátního původu a mezinárodního původu i původu evropského). I když se zdá, že hlavní argument, který se objevil na počátku prací, tj. vymezení mezinárodního prvku, se podaří odstranit, přesto není nepodstatné to, že problematika mezinárodního práva soukromého, již tak vzdálená většině právní obce, by se dále komplikovala.

V rozhodčím soudnictví dnes nelze hovořit o výlučnosti zásady legis fori pro aplikaci metod či norem mezinárodního práva soukromého.

Objevují se zde jak trendy respektující vůli stran či rozhodců pro určení rozhodného práva včetně možnosti využít cizí mezinárodní právo soukromé, tak i řešení aplikující jako právní základ normy fóra.¹⁹ V rozhodčím soudnictví se setkáváme i s netradičními postupy jako voia directe, volba lex mercatoria, rozhodování na základě zásad spravedlnosti či jako amiable compositeur.²⁰ Není neobvyklé, že řešení přijaté rozhodci v rozhodčím nálezu je zdůvodňováno více možnými postupy či na základě různých do úvahy přicházejících právních norem a argumenty o aplikaci konkrétního právního řádu jsou nacházeny právě ve shodě těchto postupů.²¹ Některé státy, které jsou pravidelně využívány jako mezinárodní soudiště, v reakci na tuto problematiku neupravují dokonce problematiku práva rozhodného vůbec.²²

Byť mezinárodní rozhodovací praxe v zájmu zajištění mezinárodní jednoty rozhodování se snaží o vymanění ze striktně teritoriálního pohledu místa řešení sporů, má toto místo vždy významný vliv na řešení. Doktrína přijatá v tomto místě rozhoduje o povaze řízení (tj. zda existuje příklon ke smluvní koncepci nebo koncepci jurisdikční) a jak je tato promítnuta do konkrétního legislativního řešení (v důsledku čehož pak je aplikován tradiční přístup nebo naopak netradiční cesty).

V dosahu českého práva si lze dovolit tvrzení, že je nutné aplikovat kolizní normy fóra, tj. volbu práva v rozsahu § 37 ZRR a v případě její neexistence § 10 ZMPS (viz znění § 37 odst. 2 odkazujícího na tuzemské kolizní normy). Jak uvádí Kučera, trend aplikace kolizních norem fóra je potvrzen judikaturou Rozhodčího soudu při HK ČR a AK ČR (dříve ČSOPK).²³

Připomenout je nutné také, že hodnoty společenského a státního zřízení fóra, včetně základních hodnot právního řádu, determinují aplikaci výhrady veřejného pořádku, jako prostředku vlastního kolizního práva

a bránícího právě základní hodnoty fóra. Opět i zde v rozhodčím řízení lze zaznamenat odchylky vzhledem k delokalizačním tendencím a popírání existence fóra u rozhodců.

I.3 Fórum a zohlednění norem mezinárodně kogentních

Fórum má rovněž vliv na aplikaci norem nespádajících pod regulaci norem mezinárodního práva soukromého (v ČR ZMPS). Jde převážně o normy veřejnoprávní, resp. označované jako mezinárodně kogentní či vzhledem k jinému prvku své povahy za normy nezaměnitelné či nutně použitelné. Diskusi na téma terminologické není nutné zde zavádět. Jednak všechny užití názvy jsou z určitého pohledu napadnutelné, jednak by šlo opět o názor jedince. Současně odborná veřejnost vnímá tento problém jednoznačně bez ohledu na diskuse o názvu.

Tyto normy nás samozřejmě zajímají za podmínek, kdy jde o civilní žalobu, soukromoprávní vztah s mezinárodním prvkem a tyto normy ovlivňují chování stran tohoto vztahu. Jde např. o uzavřenou smlouvu a následný zákaz dovozu či vývozu zboží, uvalení povinné licence na obchodování se zbožím, změny v oblasti devizové a měnové, bezpečnostní normy atd. Tyto normy zásadním způsobem ovlivňují možnost plnění či neplnění smlouvy, příp. postavení strany či jiné závazky. Jde pravidelně o normy z oblasti finančního a správního práva. Nejčastěji se s nimi setkáváme v oblasti zahraničního obchodu, soutěžního práva, v oblastech chránících různé zájmy státu typu bezpečnostní zájmy, hygienické zájmy atd. Jejich povaha, nezaměnitelnost v místě jejich původu, je dána bez ohledu na to, zda jde o normy soukromo- či veřejnoprávní (v systémech práva znajících toto dělení).

Tyto normy nenahrazují normy mezinárodního práva soukromého a nemohou přímo regulovat práva a povinnosti stran. Vzhledem k tomu, že „zasahují“ jen některé otázky týkající se chování účastníků vztahu, působí na vztah „současně“ s právem jinak určeným kolizní normou.

Pro zacházení s těmito normami tam, kde vztah obsahuje mezinárodní prvek, je rozhodující jejich původ.

V případě norem, jejichž zemí původu je právě stát místa, kde je spor řešen, neexistují v zásadě pochybnosti o jejich aplikaci. Konflikt norem v tomto případě nemá na problematiku žádný vliv. Ať již proto, že na tyto normy nedopadá ZMPS (a řešení kolizí), nebo proto, že nelze ustoupit od aplikace vlastní normy (definované jako nezaměnitelné) ve prospěch cizí soukromoprávní normy. Bez ohledu na právní řád, kterým se smlouva řídí, bude soud aplikovat tyto své vlastní předpisy. Tato obecně uznávaná zásada je výslovně vyjádřena např. v čl. 7.2. Římské úmluvy. U této úmluvy lze odkázat i na judikaturu zohledňující tento typ norem.²⁴

Výjimku může představovat situace tam, kde je fórum vybráno pro svou neutralitu (ve smyslu právním) a právo fóra nemá jiný vztah k projednávanému případu než ten, že si strany toto místo zvolily. V těchto případech je však také možné, že norma nebude aplikována z důvodu jiných, např. pro absenci personálního dopadu. Pochybnosti se objevují také u rozhodčího řízení tam, kde je popíráno, že rozhodci mohou mít své fórum ve smyslu vztahu k určitému státu (delokalizační tendence).

Naopak u norem cizího původu (normy, které jsou součástí aplikovaného práva nebo dokonce práva třetího státu) je tomu jinak. Dnes se sice v literatuře neseťkáme s názory odmítajícími některou z forem zacházení s těmito normami. Nicméně jak východiska úpravy (řešení obdobné řešením kolizním, stanovení jiných technik přihlídnutí k normám), tak i detaily v aplikaci se liší. Zacházení se v některých právních řádech liší i v závislosti na tom, zda jde o normy, které jsou součástí legis causae či nikoli. Např. v dosahu německé doktríny se objevuje koncepce tzv. Schuldstatutstheorie, dle níž je odkaz chápán jako odkaz na celý právní řád a k normám, které jsou součástí aplikovaného práva, se přihlíží, nejsou-li v rozporu s ordre public. Mimo kolizní zvažování tak zůstávají normy třetího státu, které musí být zhodnoceny až v rovině hmotného práva, nikoli kolizně.²⁵ Podobné důsledky má i tzv. Machttheorie, která chápe odkaz stejně, akcent ovšem klade na to, zda tyto normy na území státu vydání vyžadují svou aplikaci.²⁶

Tento přístup k normám, které jsou součástí rozhodného práva, je dnes rozšířen a v centru diskuse tak stojí pravidelně normy států třetích, tj. těch, které nejsou součástí fóra, ani legis causae, ale mají na posuzovaný vztah rozhodující vliv. To ukázaly i diskuse okolo nařízení Řím II.

Jako příklad upraveného zacházení lze uvést Římskou úmluvu, která, jak jsme již uvedli, i pro nás bude brzy v podobě úmluvy či nařízení aktuální. Článek 7.1. upravuje zacházení s mezinárodně kogentními normami jinými, než jsou ty, které náleží ke státu fóra, tj. normami cizího původu. V souladu s textem úpravy lze „nezaměnitelným, imperativním normám“ jiného státu, než je stát fóra, přiznat ve státu fóra účinky.²⁷ Judikatura k Římské úmluvě neobsahuje prozatím žádné zveřejněné rozhodnutí dle článku 7.1.

Vedle tohoto přístupu, který v podstatě vytváří určité kvazi navázání pro tento typ norem, se objevují i přístupy další. Například tzv. „datum-theorie“ či do jisté míry podobná teorie zohledňující tyto normy věcněprávně.²⁸

Budoucí osud této úpravy je ovšem nejasný. Práce na nařízení Řím II ukazují, že řada států (zejména ty, které učinily výhradu k této normě) nemá zájem z různých důvodů na této úpravě.

Česká doktrína se k této problematice ve směru přihlídnutí a zohlednění účinků těchto norem vyslovila poměrně zřetelně.²⁹ Podobné stanovisko lze sledovat i v judikatuře RS při HK a AK ČR.³⁰

Posun mezi řízením soudním a řízením rozhodčím v otázce rozhodného práva zasáhl i tuto oblast. Otázka aplikace či neaplikace mezinárodně kogentních norem jiných, než jsou ty, které jsou součástí legis causae, patří k vysoce kontroverzním tématům teorie. Rovněž praxe se v této otázce liší.³¹

I.4 Evropské právo

Situace, kdy se soudiště nachází v zemi EU, s sebou přináší oproti situaci, kdy je soudiště mimo území EU, i otázky týkající se evropského práva a jeho aplikace. Samozřejmě, nevznikají žádné základní problémy v řízení soudním. V řízení rozhodčím je tomu jinak a situace posledních let ukazuje na to, že problémy vůbec nejsou jednoznačně řešitelné. Je nad možností této práce rozebrat všechny problémy vážící se k této problematice. Opět zde odkazujeme na jiné publikace.³² Jen pro demonstraci je možné zde poukázat na:

a) *Řízení o předběžné otázce podle čl. 234 Smlouvy o založení ES ve smyslu možnosti kladení dotazů kESD.* Judikatura ESD je poněkud rozporuplná. Zatímco v případě 61/65 Broekmeulen v. Huisarts Registratur Commissie a 246/80 Vaassen v. Beambtenfoonds Mijnbedrijf bylo rozhodnuto o možnosti vznést dotaz, bylo toto v případě 102/81 Nordsee Deutsche Hochseefischerei v. Reederei Mond Hochseefischerei Nordstern AG and Co. odmítnuto. Z odůvodnění vyplývá, že ESD rozlišoval, zda se jednalo o řízení ad hoc, o postavení vůči soudům státním a rozhodování dle práva nikoli ex aequo et bono. Odmítavý přístup ESD je kritizován právě pro povinnost aplikovat evropské právo na jedné straně a nemožnost činit dotazy na straně druhé.

b) *Vztah Brusel I (příp. Luganská úmluva o pravomoci soudů a uznání a vykonatelnosti soudních rozhodnutí) k problematice rozhodčího řízení.* Prvým zjevným momentem je vyloučení rozhodčího řízení z dosahu těchto norem (čl. 1.2.d). Na druhé straně se postupně začaly objevovat otázky týkající se rozsahu vyloučení směrem k pomocné a kontrolní funkci soudů. I když vícekrát zaznělo, že se jedná o na sobě navzájem nezávislá řízení, nejsou průniky vyloučeny. K vývoji v této otázce odkazujeme na informace obsažené v dostupné české literatuře. Pokud jde o vztah k Římské úmluvě, byla aplikace zhodnocena v části I.3.

c) *Evropský veřejný pořádek a rozhodčí řízení.* Zde se nejcitovanějším rozhodnutím stalo rozhodnutí C-126/97 ECO Swiss China Time Ltd v. Benetton International NV. Podrobný výklad k této problematice byl zmíněn i v české literatuře uvedené výše (pozn. č. 32). Toto rozhodnutí právě svým opatrným obsahem ukázalo na

problémy aplikace evropského práva před rozhodci tam, kde se na jedné straně jedná o aplikaci norem veřejného pořádku (za které byly označeny evropské soutěžní normy) a jednáním ultra petit na straně druhé.

I.5 Závěr - fórum a unifikace norem

Otázkou, kterou je třeba zmínit, je i problematika vztahu fóra a unifikace norem kolizních či hmotněprávních.

V mezinárodním právu procesním se setkáváme s jevem forum shopping. Jde o situaci, kdy existuje více na výběr daných možností, kde zahájit a vést řízení. V takovémto případě je na straně, které místo zvolí. Znalost vlivu místa na aplikaci norem tak může hrát významnou roli.

Tento jev je často podporovaný právní úpravou (viz dále u nařízení č. 44/2001). Část teorie jej kritizuje. Nicméně pro účastníka řízení skýtá forum shopping řadu výhod - od výhod geografických či ekonomických až po právní.

Zachování možnosti výběru bez toho, že by byly konzervovány rozdíly v aplikaci výše zmíněných norem přináší unifikace práva hmotného, anebo alespoň kolizního. Vzhledem k problémům unifikace hmotného práva je usilováno (viz např. aktivity v rámci EU) o unifikaci kolizní zajišťující jednotné nakládání s právem.

Jak jsme již uvedli v úvodu, *v další části se omezíme na spory majetkové povahy, které jsou v oblasti mezinárodního obchodu zjevně nejfrekventovanější, a u nichž lze [s určitými výjimkami založit rovněž pravomoc (příslušnost) soudů rozhodčích].*

II.

URČENÍ FÓRA SOUDŮ OBECNÝCH

Vstupem ČR do ES se změnilo pořadí aplikace norem v oblasti mezinárodního práva soukromého a procesního.

Do tradičního schématu konfliktu:

A. norem vnitrostátního původu (zákon) a norem mezinárodního původu (mezinárodní smlouva), či

B. norem mezinárodního původu (např. mezinárodní smlouva mnohostranná v. mezinárodní smlouva dvoustranná)

vstoupily akty ES. V námi sledované oblasti to jsou nařízení a směrnice (mezinárodní smlouva přichází do úvahy jen ve vztahu k Dánsku, které není vázáno nařízením).

Otázkami mezinárodní pravomoci soudů se zabývají nařízení:

- č. 44/2001 o příslušnosti soudů a uznání a vykonatelnosti rozhodnutí soudů ve věcech obchodních a občanských (Brusel I) a

- č. 2201/2003 o příslušnosti soudů a vykonatelnosti rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské odpovědnosti manželů (vstup v platnost 1. 8. 2004, aplikace s výjimkou článků 67, 68, 69, 70 od 1. 3. 2005, do té doby bude aplikováno nařízení

č. 1347/2000).

Námi sledovaná problematika je upravena především nařízením Brusel I.

O aplikaci norem lze konstatovat po přístupu k ES následující:

A. Pravidla obsažená v ZMPS. Pravidla obsažená v části II ZMPS jsou s ohledem na existenci nařízení a mezinárodních smluv použitelná:

- tam, kde neexistuje mezinárodní smlouva, která dopadá vzhledem ke svému rozsahu na daný vztah a splňuje další podmínky uvedené v čl. 10 Ústavy, nebo

- tam, kde se nejedná o vztah situovaný komunitárně, kdy by mělo být použito v rámci svého rozsahu nařízení mající intrakomunitární povahu.

B. Pravidla obsažená v nařízeních. Tato pravidla nahrazují v rámci svého rozsahu (věcného, teritoriálního, personálního) úpravu vnitrostátní nekomunitárního původu. Tj. národní autonomní pravidla u nás obsažená přednostně v ZMPS (nařízení se zabývá problematikou mezinárodní pravomoci a uznáním a vykonatelnosti rozhodnutí vydaných v jiných členských státech. Nikoli příslušností, i když v některých případech lze dovodit místní příslušnost.).

Nařízení se aplikuje v rozsahu své *věcné působnosti* (uvedené v článku 1, tj. ve věcech občanských a obchodních bez ohledu na povahu soudu či tribunálu. Otázky, na které nedopadá, jsou uvedeny v odst. 2), *personální působnosti* (osoby domicilované na území členských států s určitými výjimkami zmíněnými v článku 22 a 23), *působnosti teritoriální* (členské státy, resp. řízení před soudy ES mimo Dánska) a *časové působnosti* (čl. 66 - řízení institované po vstupu v platnost nařízení či dokumenty vydané či registrované po vstupu v platnost se zpřesněním v odst. 2).

Nařízení obsahuje detailní řešení vztahu k jiným prostředkům úpravy, které se vydáním nařízení s ním ocitly v kolizi. Jde jak o komunitární nástroje (jiná nařízení obsahující danou problematiku, směrnice provedené do vnitrostátního práva obsahující danou problematiku), tak i mezinárodní smlouvy mnohostranné či dvoustranné, kterými byly členské státy vázány do okamžiku vstupu v platnost nařízení.

Kolize s jinými komunitárními nástroji je řešena čl. 67. Ten stanoví, že nařízení nebude bránit aplikaci těmto dalším prostředkům bez ohledu na to, zda jsou obsaženy v nástroji komunitárním nebo v implementované národní legislativě.

Pokud jde o vztah k Bruselské úmluvě, čl. 68 stanoví, že nařízení nahrazuje úmluvu s výjimkou území členských států, která spadala do rozsahu úmluvy a nespádají pod nařízení. Vztah k Dánsku je zmíněn v Preambuli v bodech 21 a 22 - členské státy, na které dopadá nařízení, jsou ve vztahu k Dánsku dále vázány Bruselskou úmluvou a Protokoly k ní. Situace nově přistoupivších států prozatím v tomto směru nebyla dořešena.

Vztah nařízení a dalších mezinárodních smluv je výslovně ošetřen v čl. 69 nařízení. Ten obsahuje výčet smluv, namísto nichž je aplikováno mezi státy nařízení. Samozřejmě, jak konstatuje článek 70, jen v rozsahu daném nařízením. V dalších částech jsou aplikovány. Rovněž jsou aplikovány tam, kde není z důvodů časové účinnosti aplikovatelné nařízení. Jde vzhledem ke svému výčtu o smlouvy dvoustranné či regionálně omezené (typicky na severské státy).

Pokud jde o ostatní mezinárodní smlouvy, se kterými by mohlo dojít ke střetu (zejména mnohostranné, např. smlouvy Haagské konference), řeší tuto otázku čl. 71. Stanoví se zde jednak přednost mezinárodních smluv

(jiných, než jsou uvedeny v čl. 69) před nařízením, jednak stanoví v odst. 2 určitou koexistenci nařízení a těchto úmluv (některá ustanovení o zahájení řízení i pro případ založení pravomoci soudů dle úmluvy, uznání a výkon rozhodnutí dle nařízení i tam, kde pravomoc byla založena úmluvou).

C. *Pravidla obsažená v mezinárodních smlouvách.* Základ pro námi sledovanou oblast tvoří smlouvy o právní pomoci. Pokud jde o mnohostranné úmluvy sledovaná problematika sporů majetkových je, pokud jde o pravomoc soudů smluvních států, upravena také v mezinárodních smlouvách pokrývajících oblast mezinárodní přepravy.

Pokud jde o aplikaci ve vztahu k ostatním prostředkům, lze v tomto případě již jen zopakovat to, co vyplývá z rozborů u bodů A a B.

Nicméně v případě mezinárodních smluv je třeba zmínit ještě jeden problém. Konflikt mezinárodních smluv. Tzn. situaci, jež na rozdíl od souběhu mezinárodních smluv, který je některou ze smluv řešen, není v mezinárodní smlouvě řešena.

Pokud jde o konflikt, tj. neřešený střet mezinárodních smluv, odkazujeme na podrobný postup řešení u Z. Kučery.³³

doc. JUDr. NADĚŽDA ROZEHNALOVÁ, CSc., autorka je docentkou na Právnické fakultě MU v Brně.

Dokončení příště.

Poznámky pod čarou:

- 1 Význam výběru fóra a související problémy typu forum shopping, dopad přístupu forum non convenience a naopak hodnocení na základě objektivních pravidel realizované kontinentálními soudy a v případě států EU aplikace komunitárních norem (Brusel I, Brusel II) v přehledné podobě viz Park, W. W., *International Forum Selection*, Kluwer Law, Haag 1995.
- 2 Zásadní vliv na hodnocení problémů má vlastní pojmání rozhodčího řízení, konkrétně přijetí koncepce jurisdikční, smluvní, smíšené či autonomní. Viz např. Stingl, H., *Forum Selection in the Conflict of Law*, Verlag Österreich, Wien 2001. Kaufmann-Köhler, G., *Identifying an Applying the Law Governing the Arbitration Procedure The Role of the Law of the Place of Arbitration*, in: *Improving the Efficiency of Arbitration Agreements and Awards*, ed. A.J. van den Berg, Kluwer Law, Haag 1999, s. 336 a n. Maniruzzaman, A.F.M., *Conflict of Laws Issues in International Arbitration: Practise and Trends*, in *Arbitration International*, 1993, Vol 9, No. 4, str. 371 a násl. V české literatuře spolu s odkazy na další literaturu viz Rozehnalová, N., *Rozhodčí řízení ve vnitrostátním a mezinárodním obchodním styku*, Kodex Aspi, Praha 2002.
- 3 Rozbor vazby legis arbitri a jednotlivých forem mezinárodního rozhodčího řízení je detailně proveden u Sikiric, H., *Selection of the Place of Arbitration*, in *Croatian Arbitration Yearbook*, č. 7, 1996, s. 11 a násl. Poukazuje zde na tradiční přístup propojující řízení s forum arbitri a na netradiční přístup, dle něhož ani strany, ani předmět řízení řízení nemají žádný významný právní vztah s místem konání řízení. Podobně i Goode R., *The Role of the Lex Loci Arbitri in International Commercial Arbitration*, in: *Arbitration International*, 2001, Vol. 17, No. 1, s. 19 a násl. Goode, R., *The Role of the Lex Loci Arbitri in International Commercial Arbitration*, in: *Lex mercatoria: Essays on International Commercial Law in Honour of Francis Reynolds*, LLP Professional Publishing, London, 2000. Nově také Lunch, K., *The Forces of Economic Globalization*, Kluwer Law, Haag 2003, s. 167 a násl.
- 4 Problematika námi analyzovaná se bude zabývat kategorií sporů uvedenou v § 37 ZMPS a kategorií uvedenou v § 2 ZŘŘ.
- 5 Bystrický, R., *Základy mezinárodního práva soukromého*, Praha, str. 444. Kučera, Z., Tichý, L., *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním*, Komentář, Panorama, Praha 1989, s. 269 a násl.
- 6 Steiner, V., Štajgr, F., *Československé mezinárodní civilní právo procesní*, Academia, Praha 1967, str. 19 a násl. Pro rozhodčí řízení Steiner, V., § 19, in Mothejzlková, J., Steiner, V., kol., *Zákon o rozhodčím řízení. Komentář*, C. H. Beck, Praha 1996, s. 76.
- 7 Např. § 49 ZMPS (procesní způsobilost cizince se řídí legis patriae), § 57 ZMPS (na žádost cizího orgánu lze postupovat dle cizích procesních norem, nepřiči-li se tento postup českého veřejnému pořádku, podobně výslovná adaptace u případů místopřísežného výslechu.
- 8 K otázce povahy rozhodčího řízení viz následující publikace s odkazy na další tam uvedenou literaturu, včetně analýzy nálezů Ústavního soudu vydaného v ústavní stížnosti IV.ÚS 174/02 proti RN č. 90/99. Bělohávek, A., *Zákon o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů*, C. H. Beck, Praha 2004, s. 13 a násl. Růžička, K., *Rozhodčí řízení před rozhodčím soudem při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky, Dobrá Voda*, 2003. Raban, P., *Alternativní řešení sporů, arbitráž a rozhodci v České a Slovenské republice a zahraničí*, C. H. Beck, Praha 2004, zejména s. 129 a násl. týkající se rozboru odpovědnosti rozhodce.
- 9 Viz např. v obou uvedených pracích Goode, R., c. d. 3. V české literatuře s odkazem na další prameny: Rozehnalová, N. c. d. 2,

- 10 Jako příklad lze uvést čl. 182 švýcarské úpravy obsažené v zákoně o mezinárodním právu soukromém. Blíže k této problematice: Rozehnalová, N., c. d. 2, s. 125 a násl. Přehled koncepcí je obsažen velmi přehledně rovněž v Sikiric, H., c. d. 3, s. 7 a násl. Rovněž viz Hascher, D. T., *The Law Governing Procedure: Express or Implied Choice by the Parties Contractual Practise*, in: *Planning Efficient Arbitration Proceedings*, ed. by A. J. van den Berg, Kluwer Law, Haag 1996, s. 322 a násl.
- 11 Viz podrobnější rozbor Pauknerová, M., Rozhodčí řízení ve vztahu k zahraničí otázky rozhodného práva, *Právní rozhledy*, 12, 2003, s. 589 a násl. Zdálnivě jinak Steiner, V., in: Mothejzliková, J. a kol., *Zákon o rozhodčím řízení, Komentář*, C. H. Beck, Praha 1996, s. 74. Nicméně, pokud prozkoumáme stávající českou literaturu, je nutné konstatovat, že nenalezneme pro takový přístup ani odůvodnění. Např. Růžička K. ve své poslední publikaci věnované rozhodčímu řízení před RS při HK ČR a AK ČR nepředpokládá, že by tento problém mohl vzniknout při rozhodování před stálým soudem. To lze dokumentovat i na zpřístupněné judikatuře RS při HK a AK ČR. Růžička, K., c. d. 8.
- 12 Kolizní metoda řešení je sice metodou výraznou a zastoupenou v Evropě, nicméně nejde o metodu výlučnou. Jako nejznámější případ jiného, nikoli kolizního uvažování, lze uvést situaci v řadě států USA, kde po striktním a rigidním zvažování v rámci Restatements I došlo k tzv. kolizní revoluci a opuštění pevných kolizních pravidel. Naposledy jmenované se rovněž v řadě aspektů přibližuje k řešení v rámci upřednostňujícím vlastním právo před zahraničním právem. Konstatovat je možné, že pokud jde o kontinentální Evropu, resp. Evropská společenství, je metodologicky přijímána rovnost v přístupu k zahraničnímu právu a kladení důrazu na vnější rozhodovací jednotu, a to na základě předem daných kolizních pravidel. Jak ukazují komparativní práce, nejvýraznější odklon od kolizního uvažování lze zaznamenat v případě anglického (nekomunitárního) přístupu. Viz např. i s odkazem na další literaturu Tetley, W., *International Conflict of Laws*, Blais, Montreal 1994, s. 7 a násl.
- 13 Kučera, Z., *Mezinárodní právo soukromé, Doplněk*, Brno 1994, s. 148. Stejně i v dalších vydáních. Pauknerová naopak o této otázce vůbec nehovoří, ve svém výkladu vychází bez dalšího z kolizních norem fóra, resp. z limitů daných ustanovením čs. ZŘŘ směrem k rozhodnému právu. Viz Pauknerová, M., c. d. 11, s. 590 a násl.
- 14 Rozehnalová, N., *Právo mezinárodního obchodu*, MU, Brno 2001, s. 180 a násl. K otázce postavení mnohostranných úmluv v řízení před rozhodci např. Gardina, A., *International Conventions on Conflict of Laws and Substantive Law*, in: *Planning Efficient Arbitration Proceedings*, c. d. 10, s. 459 a násl.
- 15 Kučera, Z., c. d. 13, např. s. 39, s. 200
- 16 Viz rozhodnutí RS při HK ČR a AK ČR Rsp 92/00, Rsp 25/96. Jinak ovšem Rsp 43/01, Pramen: Rejstřík Rozhodnutí RS při HK ČR a AK ČR.
- 17 V české literatuře k rozboru Římské úmluvy o právu rozhodném pro smlouvy: Rozehnalová, N., Týč, V., *Evropský justiční prostor (v civilních otázkách)*, MU, Brno 2002. Tam viz i odkaz na zahraniční prameny. Pauknerová, M., c. d. 11, s. 592. Zajímavý rozbor v rámci historických souvislostí: d'Oliveira, H. U. J., *The EU and a Metamorphosis of Private International Law*, in: *Reform and Development of Private International Law*, ed. By Fawcett, J., University Press, Oxford 2002.
- 18 Diskuse a problémy se objevily u prací na nařízení Řím II týkajícího se kolizní problematiky nesmluvních závazků. Zatím poslední znění obsahuje tři varianty, z nichž jedna představuje univerzální aplikaci a zbývající dvě omezení interkomunitární. Důvodem jsou omezené pravomoci Společenství. Ukazuje se, že nařízení nebylo možná nejhodnější formou úpravy.
- 19 Z řady pramenů viz Blessing, M., *Regulations in Arbitration Rules on Choice of Law*, in *Planning Efficient Arbitration Proceedings*, ed. A. J van den Berg, Kluwer 1996, s. 394. Podrobněji Rozehnalová, N., c. d. 2, str. 128 a násl.
- 20 K problematice postavení jiných prostředků úpravy či metod při rozhodování v rozhodčím řízení na území ČR: Růžička, K., c. d. 8, str. 114 a násl.
- 21 Lew, J. D. M., *Relevance of Conflict of Law Rules in the Practise of Arbitration*, in: *Planning Efficient Arbitration Proceedings*, c. d. 10, s. 449 a n.
- 22 Viz např. švédský zákon o rozhodčím řízení z 1. 4. 1999. Je respektována volba práva stranami. Pokud se strany nedohodly, potom rozhodci určují hmotné či kolizní právo. Často je ovšem volba fóra spojována s domněnkou volby i kolizních norem fóra. Nicméně např. řád rozhodčího soudu ve Stockholmu již úpravu obsahuje (č. 24). Hobér, K., *Arbitration Reform in Sweden*, *Arbitration International*, Vol. 17, No. 4, 2001, s. 373 a násl.
- 23 Kučera, Z., c. d. 13, s. 148. Podobné vyplývá i z Pauknerová, M., c. d. 11.
- 24 Článek 7.2.: „Nothing in this convention shall restrict the application of the rule of the law of the forum in a situation where they are mandatory irrespective of those law otherwise applicable to the contract“. Pokud jde o judikaturu, je k dispozici judikatura německých a francouzských soudů na adrese: www.rome-convention.org.
- 25 Rozehnalová N., Týč, V., *Kolizní smluvní právo, výhrada veřejného pořádku a mezinárodně kogentní normy*, *Právník*, č. 5, 2002. Kapitán, Z., *Teorie veřejného pořádku a kritéria jeho použití*, *Časopis pro právo a právní vědu*, č. 3, 2004. Řada podnětů se objevila např. v rámci symposia „Extraterritoriale Anwendung von Wirtschaftsrecht“, viz *Rabels Zeitschrift*, 1986. Podobně také s uvedením literatury Kropholler, J., *Internationales Privatrecht*, Tübingen 1990, s. 419 a n.
- 26 Mimo uvedeného pod bodem 25 také, Limmer, *Berücksichtigung fremder zwingender Bestimmungen*, in Reithmann Ch., Martiny, D., *Internationales Vertragsrecht*, Verlag Schmidt, Köln 1996, s. 422 a násl.
- 27 Vedle bohaté literatury z oblasti německé viz např. Bonomi, A., *Mandatory Rules in Private International Law*, in: *Yearbook on Private International Law*, 1999, Kluwer Law, Haag, s. 221 a násl. Pokud jde o situaci v anglosaské oblasti: Morse, C. G. J., *Torts in Private International Law: a New Statutory Framework*, ICLQ, 1995, s. 901 a násl.
- 28 K přístupu německých soudů, které přistupují k zahraničním mezinárodně kogentním normám jako ke skutečnosti, kterou je třeba dokázat a nakládají s nimi v rovinně hmotného práva viz Limmer, c. d. 26. K tzv. datum teorie viz Jayme, E., *Ausländische Rechtsregeln und Tatbestand inländischer Sachnormen*, *Gedächtnisschreiben Ehrenzweig*, Tübingen 1976.
- 29 Kučera, Z., c. d. 13, s. 221 a násl. Podobně v dalších vydáních. Jinak i Kučera, Z., *Použití tuzemského práva v občanskoprávních vztazích s mezinárodním prvkem*, *Právník*, 1985, s. 274 a násl. Pauknerová, M., *Přímo použitelné administrativněprávní normy a mezinárodní právo soukromé*, *Právník*, 1983, s. 477 a násl. Pauknerová, M., *Přímá aplikace administrativněprávních norem v mezinárodním právu soukromém*, *Studie z mezinárodního práva*, 1984, s. 145 a násl.

-
- 30 Např. Pauknerová, M., Tzv. nutně použitelné normy před Rozhodčím soudem při HK ČR a AK ČR, PPP, č. 7-8, 1996, s. 16.
- 31 Rozbor problematiky jak v teorii, tak v praxi viz ed. Böckstiegel, K. H., Acts of State and Arbitration, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, 1997. McConnaughay, P. J., The Scope of Autonomy in International Contracts and Its Relation to Economic Regulation and Development, Columbia Journal of Transnational Law, 2001, s. 598.
- 32 ed. Briner, R., Arbitration and European Law, Brusell, 1997. Rozehnalová, N., c. d. 2, s. 145 a násl. Bělohávek, A. J., Rozhodčí řízení a komunitární právo, Evropské právo, příloha Právních rozhledů, č. 10, 2002. Podobně c. d. 8, s. 278 a násl. Pauknerová, M., Evropské mezinárodní právo soukromé a procesní aktuální otázky, Právní rozhledy, příloha Evropské právo, 2003, č. 8, s. 1 a násl.
- 33 Kučera, Z., c. d. 13, s. 47 a násl.